

2. Het Plan

2.3.1 Natuurbegraven volgens Natuurmonumenten en Natuurbegraven Nederland B.V.

Bewering: natuurbegraven zou eeuwigdurende rust betekenen in de schoonheid van de natuur en zou een mooi en bijzonder alternatief zijn voor traditioneel begraven en cremeren.

Zienswijze:

De natuurbegraaf sector stelt natuurbegraven voor als “een mooi en bijzonder alternatief voor traditioneel begraven”. In de beleving van Stichting Natuurbegraafplaats-waaromniet.nl (hierna te noemen: “de Stichting”) is het vooral ook érg egoïstisch. We sluiten ons aan bij wat een 92-jarige bezoeker van een voorlichtingsbijeenkomst op landgoed de Hoorneboeg opmerkte over natuurbegraven op dit landgoed: “*We belasten de wereld al zo enorm. Moeten onze botten nu ook nog eeuwig in de weg blijven liggen?*” Een vraag die wat ons betreft retorisch mag worden.

Natuurbegraven is geen alternatief voor de goed gereguleerde wijze waarop we op dit moment in ons overbevolkte land onze doden begraven en cremeren. Natuurgebieden zijn te waardevol, te kwetsbaar en te nodig als leef- en rustgebied voor flora en fauna en als recreatiegebied voor mensen om er – voor commercieel gewin - begraafplaatsen van te maken. Nederland is domweg te dichtbevolkt voor ‘natuurbegraven’. We vragen ons af waar het management van Natuurmonumenten (hierna te noemen: “NM”) de euvelen moed vandaan haalt om natuurmonumenten te veranderen in begraafplaatsen “omdat donateurs daarom vragen”.

Bewering/geen zorgen voor nabestaanden: een graf wordt vanzelf onderdeel van de natuur en alle kosten voor onderhoud en beheer worden voor altijd afgekocht. Hierover hebben de nabestaanden geen zorgen.

Zienswijze:

In de antwoorden van de gemeente op eerdere vragen van de Stichting lezen we alleen dat NM het reguliere beheer zal doen. Onze vraag is juist wie er verantwoordelijk zal zijn voor het (eeuwige) beheer van de graven. Dat dit nodig is en een aparte taak is, lichten we verderop toe onder ‘zekerheid en eeuwigdurende rust’.

Bewering/persoonlijke invulling van de crematie. Mensen zouden op een natuurbegraafplaats de vrijheid hebben om een afscheid naar eigen wens te kunnen organiseren, met respect voor de natuur.

Zienswijze:

Die vrijheid hebben mensen ook bij andere vormen van uitvaart. Ook bij regulier begraven en cremeren kun je de natuur respecteren, meer zelfs dan bij ‘natuurbegraven’. Het geadverteerde ‘respect voor de natuur’ is o.i. slechts een marketingterm. Zie ook onze toelichting onder ‘natuurontwikkeling’.

Bewering/zekerheid en eeuwigdurende rust: een natuurgraf biedt de zekerheid van eeuwigdurende rust en dat biedt tevens vertrouwen.

Zienswijze: Verstoring van de grafrust

Gravende dieren

In het ontwerp wordt ingegaan op de mogelijke verstoring van dieren door het aanleggen van graven. Omgekeerd kunnen dieren ook de graven verstoren. In elk natuurgebied wonen dieren die goed en diep kunnen graven. Denk aan konijnen, vossen en dassen. Honden kunnen er trouwens ook wat van. Het scenario van een hond of vos die het – gedreven door zijn neus – op een graf zet bij een vers gedolven graf lijkt niet denkbeeldig. Vossen zijn aaseters, ze begraven hun buit als ze genoeg te eten hebben om de resten later op te eten. Ze zijn slim en ontdekken op enig moment dat er in een vers gegraven ‘natuurgraf’ iets te eten ligt.

In haar reactie op onze eerste inspraak geeft de gemeente aan zich te houden aan de richtlijnen van de Wet op de Lijkbezorging. Dat geloven wij graag. Ons punt is dat die richtlijnen (minimaal 65 cm grond op de kist) niet voldoen in een gebied waar gravende aaseters voorkomen.

Volgens de Wet op de Lijkbezorging moet de afstand tussen kistbodem en de gemiddeld hoogste grondwaterstand minimaal 30 cm bedragen. De grondlaag bovenop de kist moet minimaal 65 cm zijn. Dit is echter de minimumdiepte. Alterra (kenniseenheid van Wageningen University & Researchcentre) adviseert in haar rapport ‘Terug naar de natuur’ (opgesteld in opdracht van het toenmalige Ministerie van LNV en een toonaangevende kenbron voor de inrichting en omvang van een natuurbegraafplaats en de impact er van op de natuurwaarden): ‘In terreinen waar vossen, wilde zwijnen en loslopende honden kunnen voorkomen, is het – om grafverstoring te voorkomen – raadzaam dieper te begraven.’ Alterra adviseert om er voor te zorgen dat het stoffelijk overschot dieper dan een meter komt te liggen. Aangezien veldgegevens hierover ontbreken, geldt Alterra’s credo: hoe dieper hoe beter.’ Alterra adviseert om loslopende honden sowieso niet (meer) toe te staan.

Zoogdierdeskundigen adviseren om voor gebieden waar de das voorkomt (zoals in Huis ter Heide) te zorgen voor een minimale hoeveelheid grond boven de kist of lijkwade van 1.20 meter. Zij adviseren om bovendien een degelijke kist te gebruiken met daarboven extra stevige planken die aan alle zijden van de kist 50 cm uitsteken.

Ook mensen kunnen graven. Het voorkómen van vernielingen aan graven is op een ‘natuurbegraafplaats’ zonder hek en zonder toezicht veel lastiger dan op een reguliere begraafplaats.

Grafboom

Ook is het de vraag wat er gebeurt als een ‘grafboom’, geplant op een graf als symbool voor de ‘terugkeer naar de natuur’, omwaait. Het is goed denkbaar dat het onderliggende graf dan door de wortels wordt ‘gelicht’.

Natuurbegraven Nederland B.V. (hierna te noemen: “NBN”) belooft op haar website ([faq 27](#)) dat bij het positioneren van een natuurgraf rekening wordt gehouden met de wortelstructuur van een begraafboom, waardoor geen grote wortels in een natuurgraf komen en omgewaaide bomen geen graven kunnen blootleggen. Deze firma is blijkbaar in staat boomwortels opdracht te geven niet dik te worden als er voedselrijke materie, een stoffelijk overschot bijvoorbeeld, in de voedselarme zandgrond zit.

Bewering/Natuurontwikkeling: met de realisatie van de natuurbegraafplaats wordt vaak nieuwe natuur gerealiseerd en daarnaast wordt de kwaliteit van de bestaande natuur verhoogd.

Zienswijze:

De 'natuurbegraafplaats' Huis ter Heide staat gepland in een bestaand natuurgebied. Het verhogen van de kwaliteit van dit gebied via het begraven van duizenden doden is wel een erg grote omweg. Eerst de bodem verstoren en vervuilen en daarna 'verbeterde' natuur afleveren? Dat is sneller en beter te realiseren zónder 'natuurbegraven'.

Broedseizoen

Begravenissen tijdens het broedseizoen (15 maart tot 15 juli) kunnen (grond)broedende vogels en (nestelende) zoogdieren verstoren. Alterra stelt in dit verband dat het wenselijk is dat men zich bij 'natuurbegraven' confirmeert aan de gedragscodes voor bos- en natuurbeheer (www.natuurbeheer.nu). Concreet betekent dit: geen begravenissen tijdens het broedseizoen. In de praktijk zal dat natuurlijk wél gebeuren. De belangen van de natuur staan dan niet voorop, wat een 'natuurbegraafplaats' tot een gewone begraafplaats maakt.

Bodem

Bij iedere begravenis betreden honderden voeten de bosgrond met als gevolg bodemverdichting en slijtage. Ook het gebruik van graafmachientjes zal zorgen voor verdichting van de bodem.

Vervuiling van de bodem

Alterra stelt in het rapport 'Terug naar de natuur' dat met het begraven van mensen 'gebiedsvreemd materiaal' in de bodem wordt gebracht. 'Dit [natuurbegraven] is echter minder natuurlijk dan beoogd, aangezien het gaat om een inbreng van gebiedsvreemd 'materiaal'.' Stoffelijke overschotten bevatten van nature diverse chemische stoffen. Alterra geeft in haar rapport vanaf pagina 37 een overzicht. Ook komt het voor dat stoffelijke overschotten protheses, pacemakers, amalgamen en resten van medicijnen bevatten.

Lucas Reijnders (Yarden, 2004): 'Een stoffelijk overschot bevat onder andere amalgamen in het gebit, cadmium in de nieren, lood in de botten, kwik in het lichaamsvet, kunststoffen, protheses, conserveringsmiddelen. De mens staat aan het eind van de voedselketen en we gaan niet zo zorgvuldig om met bestrijdingsmiddelen, dioxines en brandvertragers. Een mens is in feite 'een wandelend vuilnisvat', aldus Lucas Reinders, voormalig hoogleraar milieukunde aan de Universiteit Amsterdam. Hoe groot de eventuele belasting wordt, hangt natuurlijk ook af van de dichtheid van de graven. Er is nog niet veel bekend over mogelijke effecten. Alterra adviseert op pag. 11 van haar rapport om de graven in ieder geval 'diep' te maken, ten einde het risico op het vrijkomen van schadelijke stoffen te minimaliseren. Diepe graven zijn ook om andere redenen gewenst, zie onder 'verstoring grafrust'. Hoe diep worden de graven op Huis ter Heide?

Ook het aantal graven per hectare is in dit verband relevant. Alterra: 'In de in dit rapport beschreven verkenning is uitgegaan van de aanname dat sprake is van een toelaatbare dichtheid [van graven] wanneer daarmee minder dan 5% van het oppervlak van het terrein wordt verstoord.' Alterra komt uit op een toelaatbaar maximum van gemiddeld 80 graven per hectare. Voor voedselarme of matig voedselrijke bossen en natuurtypen (zoals rond Huis ter Heide) komt men uit op 'substantieel minder dan 80' graven per hectare.

Hoeveel graven per hectare komen er In Huis ter Heide? In het ontwerp bestemmingsplan vinden we daarover geen cijfers. Wel wordt verschillende malen gerefereerd aan 'natuurbegraafplaats' heidepol. Daar is de graf dichtheid maar liefst 425 graven per hectare. Dat is dus geen 'natuurbegraafplaats', dat is een gewone begraafplaats middenin een natuurgebied.

Effect op water

In het ontwerp wordt gerefereerd aan het Waterbeheerplan 2010 – 2015. De gemeente moet natuurlijk rekening houden met het ontwerp Waterbeheerplan van het Waterschap Brabantse Delta 2016 – 2021. Daarin krijgt de aanpak van verdroging van het gebied een hoge prioriteit. Verhoging van de grondwaterstand heeft direct effect op de maximale diepte van de graven. Daarnaast is de vraag hoe groot het risico is dat er te veel lijksappen in het oppervlaktewater terecht komen. Hierop is geen controle. Per locatie kunnen er grote verschillen zijn voor wat betreft de (lange termijn) effecten op ons drinkwater. Op een gemeentelijke begraafplaats is alles in dit opzicht keurig onder controle en beschikt men zo nodig over drainage en waterzuivering. Natuurbegraafplaatsen beschikken hier niet over.

Bewering/Natuurbeheer: als alle graven zijn uitgegeven en de laatste begrafenis heeft plaatsgevonden eindigt de functie van de natuurbegraafplaats, maar blijft het een natuurgebied. Toekomstige generaties kunnen hierdoor blijven genieten van de natuur. Het gebied is tussen zonsopkomst en zonsondergang vrij toegankelijk.

Zienswijze:

Enerzijds de claim van eeuwigdurende grafrust (en dus een eeuwigdurende begraafplaats), anderzijds de bewering dat het gebied na de laatste begrafenis weer 'een gewoon natuurgebied' zou zijn. Het is het een of het ander.

2.3.2 Natuurbegraafplaats Huis ter Heide

Bewering: de inrichting is geënt op het bestaande natuurbeleid- en beheer van NM voor het landgoed en op de natuurbeheervisie van NBN. Hierdoor zou invulling gegeven worden aan de wens bestaande natuurwaarden van het gebied te verhogen door bosvormingsmaatregelen en het creëren van een centraal open heidegebied. Er wordt ingezet op het versterken van het landgoedkarakter van Huis ter Heide door de radiale padenstructuur te accentueren en het erf van het jachthuis te herstellen. De parkeerplaats wordt uitgebreid en het jachthuis en de schuur krijgen een nieuwe functie als informatie-crematoriumruimte. De schuur wordt hiertoe vergroot.

Zienswijze:

Huis ter Heide is naar het inzicht van Stichting een natuurgebied en geen begraafplaats. In de opzet die gekozen is wordt het een parklandschap met het primaire doel er zoveel mogelijk stoffelijke overschotten in te kunnen bergen. Hoeveel, daarover vinden we niets terug in de plannen, terwijl het voor de schadelijkheid van essentieel belang is dit te weten en hiervoor een maximum van ongeveer 40 tot 60 zo diep mogelijk begraven stoffelijke overschotten per ha vast te leggen. Argument van NM om met natuurbegraven te beginnen, is dat ze geen geld meer heeft om op eigen kracht het gebied een structuurrijk bos met heideveldjes te maken. Maar dat heeft ze met hulp van donateurs ook helemaal niet geprobeerd. Een structuurrijk bos met heideveldjes zonder duizenden stoffelijke overschotten is beslist beter voor de natuur. Het veranderen van de cultuurhistorisch belangrijke gebouwen tot ceremonieruimte is niet passend bij de historie van de gebouwen en er wordt niet aangetoond dat er geen passende andere bestemming meer mogelijk is.

Zolang niet sluitend duidelijk is waar zes hectare bos ter compensatie van de kap gerealiseerd kan worden is de Stichting van mening dat geen vergunning tot herinrichting kan worden verstrekt.

2.3.3 Samenwerking Natuurmonumenten en Natuurbegraven Nederland B.V.

Bewering: NM en NBN kregen vanuit de samenleving signalen dat er de wens en behoefte is om in de natuur begraven te worden. NM wordt regelmatig benaderd door haar leden.

NM zocht naar natuurlijke partners om activiteiten te ontplooiën passend bij het maatschappelijke karakter van hun organisatie. Door een aantal van haar natuurgebieden een tijdelijke dubbelfunctie, als natuurbegraafplaats, te geven kunnen zij de inkomsten die hieruit voortvloeien, direct terug laten vloeien naar de natuur.

Zienswijze:

Er is vraag naar

‘Onze leden vragen er om’ vinden wij een zeer merkwaardig argument. NM heeft als doel om natuurgebieden te beschermen. En dus om paal er perk te stellen aan allerlei wensen van mensen. Als ‘de leden’ vragen om een leuk huisje in een natuurgebied van NM gaat men daar toch ook niet op in? NM zou juist tegen het omvormen van natuur in begraafplaatsen moeten zijn. Deze vercommercialisering is geheel in strijd met de eigen doelstelling van NM, namelijk het behoud en beheer van in natuurwetenschappelijk en landschappelijk opzicht belangrijke terreinen in Nederland, met zich daarop bevindende monumenten van geschiedenis en kunst.

Samenwerking Natuurmonumenten met Natuurbegraven Nederland B.V.

NM is een zwaar gesubsidieerde vereniging. Blijkens [het jaarverslag 2014](#) ontving zij in dat jaar € 46,5 miljoen overheidssubsidie. Dat is een derde van het inkomen van de vereniging. Zij begeeft zich op het pad van het ondernemen waarbij het kostbaarste bezit, nl. de natuurgebieden en gronden die een natuurmonument zouden moeten worden, wordt beschadigd.

Hoewel NM als aanbestedende dienst in de zin van de Aanbestedingswet 2012 moet worden beschouwd heeft zij geen aanbesteding uitgeschreven voor de exploitatie van de 10 tot 15 begraafplaatsen die zij beoogt op te richten. Door exclusief met NBN in zee te gaan geeft zij deze vennootschap een voorkeurspositie die ten koste gaat van andere particuliere ondernemingen. Er is sprake van verboden staatssteun en het schenden van de verplichtingen uit de Aanbestedingswet 2012. De gemeente Loon op Zand mag dat niet faciliteren en loopt het risico aansprakelijk te zijn wegens medewerking aan deze onrechtmatige samenwerking.

Een wijze van ondernemen die conflicten oproept

Los van het voorgaande is de Stichting tegen het – om commerciële redenen - veranderen van natuurgebieden of gebieden die ‘nieuwe natuur’ moeten worden in begraafplaatsen. NM vindt dat dit moet, maar feitelijk gaat het hier om versnelling van het omvormen van graslanden en akkerland naar ‘nieuwe natuur’. Op eigen kracht zou NM echte natuurmonumenten van deze akkerlanden kunnen maken (met steun van donateurs ipv de grafrechthandel) met een grote meerwaarde voor de natuur omdat gebiedsvreemd (vervuild) materiaal niet wordt ingebracht.

De overheid heeft haar investeringen in de ecologische hoofdstructuur bevroren. Dat is wat anders dan dat ze deze investeringen voor altijd heeft stilgezet. Nederland klimt weer op uit de crisis en daar past ook een herbezinning bij over wat we met onze natuur willen. Natuurorganisaties zijn daarbij door de overheid gevraagd op zoek naar andere financieringsbronnen om aaneengesloten natuur te maken. Zodra NM activiteiten - zoals natuurbegraven – toelaat en ze daarmee haar natuurmonumenten substantieel en blijvend schaadt, komt een herstart van overheidsgelden niet meer ter discussie.

Ondanks dat overheden vinden dat organisaties als NM meer op eigen inkomsten zouden moeten leunen, geeft zij hen geen opdracht om de natuur zwaarder te belasten met doden. Zo ontstaat een negatieve spiraal waarin men niet terecht zou moeten willen komen.

NM zou in tijden van crisis de tering naar de nering moeten zetten en het vertrouwen uitspreken dat burgers en overheden weer zullen bijspringen zodra natuurmonumenten bedreigt raken.

NM doet geheimzinnig over de deal die ze gesloten heeft met NBN. Insiders melden ons dat NM per jaar een huur per ha. ontvangt van € 600 en mocht het goed gaan lopen iets hoger. Of dat betaald wordt voor het hele in te richten terrein of over de hectares waarin begraven gaat worden is niet duidelijk. We zien steeds een vergelijking met Heidepol, waar men veel meer graven realiseert dan past bij natuurbegraven. Een eenvoudig rekensommetje leert ons dat bij een dichtheid van 425 graven/hectare (zoals op Heidepol) circa 10% van de omzet naar NM gaat. Circa 90% gaat naar de commerciële aanbieder van grafrechten. In geval dit op waarheid berust kunnen we ons ook goed voorstellen dat NM uiterst geheimzinnig doet over wat het haar gaat opleveren. Een woordvoerder van NM verklaarde aan een stagiair van een hogeschool dat natuurbegraven ook helemaal niet uitkan en dat donateurs het eeuwigdurende onderhoud van de begraafplaatsen gaan betalen. Maar hebben donateurs niet meer recht op inzage waar hun donaties voor worden besteed?

De Stichting heeft onlangs nog ervaren hoe NBN omgaat met natuurwaarden van een beschermd natuurmonument. Zonder zich goed voor te laten lichten werd het landgoed met een voorlopig koopcontract aangekocht om er een begraafplaats van te maken. Natuurbegraven op de Hoorneboeg in Hilversum zou geen aantasting betekenen van bijzondere waarden van de natuur en van de geologische, aardkundige en archeologische karakteristieken van dit gebied. De Vrienden van het Gooi toonden aan dat deze aanname apert onjuist was en dat natuurbegraven tot aantasting van het gebied, alsook tot grondvervuiling leidt. De gemeente Hilversum heeft n.a.v. het door De Vrienden van het Gooi verrichtte rapport en overige protestgeluiden besloten geen medewerking te verlenen aan het realiseren van een natuurbegraafplaats op het landgoed De Hoorneboeg. NBN is een besloten vennootschap in handen van Brabantse beleggers en vastgoedondernemers. Men wil gewoon geld verdienen: zie artikel Gooi- en Eemlander waarin NBN dat ook zelf beaamt ([Frisart 23/12/2014](#))

A3. Beleidskader

3.2 Rijksbeleid

3.2.1. Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte

Conclusie van de gemeente: door het verhogen van de ecologische waarden van het plangebied en door de borging van de duurzame instandhouding van deze ecologische waarden zou de ontwikkeling van de natuurbegraafplaats invulling geven aan het nationale belang om ruimte voor een nationaal netwerk van natuur te realiseren voor het overleven en ontwikkelen van flora en faunasoorten. In de directe omgeving van het plangebied wordt 6 ha nieuwe natuur in de vorm van bos gerealiseerd. Deze 6 ha nieuwe natuur zou ook een substantiële bijdrage aan het nationaal netwerk van natuur leveren.

Zienswijze:

Centraal dient te staan, aldus genoemde Structuurvisie, het waarborgen van een leefbaar en veilige omgeving, waarin unieke, natuurlijke en cultuurhistorische waarden behouden blijven. De Stichting is echter van mening, dat geen sprake is van het verbeteren van de milieukwaliteit en het verhogen van de ecologische waarde. Het omvormen van de bestaande naaldhoutopstanden tot gemengde loofbossen, het creëren van open ruimten (in totaal (betreft het 1^e jaar) meer dan 6.5 ha plus 0,15 ha parkeerplaats), de daarmee gepaard gaande groepenkap en groependunning en het gegeven dat nog niet eens bekend is wanneer de “nieuwe natuur” wordt gerealiseerd, zijn hiervoor illustratief. Voor een nadere onderbouwing van dit standpunt wordt verwezen naar het door de Stichting gestelde in haar zienswijze over de Ffw (§ 3.2.4).

Tenslotte merken wij nog op dat de gemeente een compensatieplan moet (laten) schrijven, waarin het totaal te compenseren oppervlak voor verlies aan natuurwaarden dient te worden beschreven. Dit plan moet voorts planologisch op de juiste wijze worden doorvertaald in het bestemmingsplan teneinde te kunnen voldoen aan de regels uit de Verordening ruimte.

3.2.2 Natura 2000-gebieden, Natuurbeschermingswet 1998

Conclusie van de gemeente: er zou geen sprake zijn van beschermde gebieden in het kader van de Natuurbeschermingswet ter plaatse.

Zienswijze:

Het moge zo zijn dat het plangebied geen Natura-2000 gebied betreft, maar het plangebied is vanwege de afstand wel gelegen binnen de invloedssfeer van het Natura-2000 gebied de Loonse en Drunense Duinen. Huis ter Heide ligt tevens binnen de grenzen van de Natuur Netwerk Nederland (NNN, voorheen Ecologische Hoofdstructuur) en wordt in samenhang met de Duiksehoef en de Loonse en Drunense Duinen, gerekend tot de kerngebieden van deze NNN. Daarnaast is er een ecoduct (de Westloonse Wissel) gebouwd die de Loonse en Drunense Duinen met Huis ter Heide heeft verbonden.

3.2.3 Nationaal Natuurnetwerk (NNN)

Conclusie van de gemeente: het plangebied is gelegen binnen het NNN. Er heeft nader onderzoek plaatsgevonden naar de aanwezige waarden en effecten van de voorgenomen ontwikkeling op de aanwezige of potentiële ecologische waarden. In het kader van de toetsing aan de Flora- en faunawet zou onderzocht zijn of de ontwikkeling van de natuurbegraafplaats de wezenlijke waarden en kenmerken van de NNN aantast. De conclusie uit de natuurtoets zijn verder uitgewerkt en toegelicht in §4.2.

Zienswijze:

De Stichting is van mening dat de ontwikkeling van de natuurbegraafplaats de wezenlijke waarden en kenmerken van de NNN aantast. Voor de zienswijze van de Stichting hierover wordt korthedshalve verwezen naar de zienswijze van de Stichting zoals uiteen gezet in de hiernavolgende § 3.2.4 (Flora- en Faunawet). Hierin komen m.n. de onderzoeken die de gemeente heeft laten verrichten ruimschoots aan de orde.

3.2.4 Flora- en Faunawet

Conclusie van de gemeente: er zou t.b.v. de ontwikkeling van de natuurbegraafplaats een natuurtoets flora- en fauna zijn uitgevoerd, waarbij gekeken zou zijn of er mogelijk beschermde soorten en natuurwaarden aanwezig zijn in het plangebied en wat de mogelijke effecten zijn van de ontwikkeling op deze soorten. Er zou d.m.v. deze toets een geïnformeerd beeld verkregen zijn van de mogelijke consequenties vanuit natuurwetgeving en -beleid (§ 4.2).

Zienswijze:

In de Flora- en faunawet, die voor iedereen in Nederland geldt, zijn verschillende verboden opgenomen. Zo is het bijvoorbeeld verboden om bepaalde planten en bloemen te plukken, beschermde dieren te verontrusten of te doden en hun nesten te verstoren. De Flora- en faunawet schrijft voor dat we nadelige gevolgen voor planten en dieren moeten voorkomen. Er dient zorgvuldig te worden omgegaan met onze omgeving. Deze zogenoemde zorgplicht geldt voor iedereen, dus ook voor de gemeente, NM en NBN. Men krijgt ermee te maken als men wil jagen, beschermde dieren opvangt of bij beheer en schadebestrijding, men gaat (ver)bouwen, slopen of (water)wegen aanlegt.

In het natuurgebied Huis ter Heide zijn o.a. te vinden (bron: Plazilla.com) reeën, dassen, mollen, bunzings, marters, hermelijnen, ringslangen (hei)kikkers, de kleine hagedis, vinpootsalamanders, libelles en vlinders (in vele soorten, waaronder het heideblauwtje en een paar jaar geleden zelfs een oleanderpijlstaart) en diverse (roof)vogels zoals de buizerd, boomvalk, blauwe reiger, het goudhaantje, putters, de bosuil, de bergeend, vele riet- zang en watervogels, de draaihals, de zwarte specht, bonte specht en groene specht (www.natuurmonumenten.nl), de klapekster (bron: Natuurbegraafplaats Huis ter Heide, Inrichtings- en Beheerplan maart 2015) en de Schotse hooglanders. Onder de vogels bevinden zich ook grondbroedende vogels. Dat in combinatie met een diversiteit aan planten, bomen, grassen en paddenstoelen, maakt het tot een prachtig gebied. De waterlobelia, die hier ooit uitbundig bloeide, is zelfs weer teruggekeerd. In de voedselarme zandgrond ontkiemen de zeldzame klokjesgentiaan en zonnedauw. De flora en fauna in dit gebied is dan ook zeer gevarieerd. Die mening is NM zelf ook toegedaan, getuige de volgende melding op haar website over het landgoed "Dit prachtige natuurgebied met heide en vennen, kruidenrijke akkers, gevarieerde bossen en een voormalig jachthuis is een paradijs

voor rustzoekers. Tegelijkertijd zijn de afgelopen jaren de dunningen in het bos zodanig uitgevoerd dat er meer variatie is ontstaan. Kom zelf kijken naar het resultaat!”

In het onderhavige geval is de natuurtoets uitgevoerd door Bureau Waardenburg. Het bureau heeft onderzoek verricht naar de aanwezigheid van beschermde soorten, schadebeperkende maatregelen, vrijstellingen en gedragscodes, alsmede onderzoek naar alternatieven. De aanwezige natuurwaarden zijn door het bureau in beeld gebracht o.b.v. een “verkenning” van bestaande inventarisatiegegevens en een “verkennend veldonderzoek” (zie § 4.2). Volgens het bureau is geconstateerd dat het onderzoeksgebied een potentieel habitat biedt voor een “aantal” (algemene) beschermde soorten. Ook zou gelet zijn op soorten van Rode lijsten. Vastgesteld is voorts door het bureau dat het terrein mogelijk van belang is voor “enkele” licht beschermde soorten (tabel 1 Ffw) en voor strikter beschermde reptielen, broedvogels, amfibieën, de eekhoorn en de boomarter. Strikt beschermde plantensoorten zouden volgens het bureau in het gebied nu niet voorkomen. Dat zou ook gelden voor beschermde ongewervelden en strikter beschermde amfibieën. Alleen de gewone pad en bruine kikker zijn gespot. Reptielen, zoals de hazelworm en hagedis, zijn wel gespot en worden gevangen en verplaatst naar buiten het plangebied. Van tijdelijke verstoring door ingreep in de bospercelen kan, zo blijkt uit het onderzoek, wel sprake zijn. Het gaat dan om de boomarter, steenarter, de das (die zich steeds verder gaat verspreiden, aldus het Jaarverslag 2014 van NM over de das) en de eekhoorn. Algemeen beschermde zoogdieren zijn volgens het bureau ook in het gebied te verwachten (konijnen en amfibieën). Vleermuizen zijn niet waargenomen, doch voldoende gegevens daarover zijn niet aanwezig. Verstoring of vernietiging van jaarrond beschermde nesten door de ingreep in de bospercelen kan eveneens aan de orde zijn. Genoemde soorten zouden echter, zo staat in § 4.2. vermeld geen of weinig last ondervinden van de plannen zoals voorliggend, omdat bij de uitvoering daarvan aanvullende maatregelen worden genomen.

De Stichting is gelet op het voorgaande van mening dat het plan wel degelijk verstrekende gevolgen heeft voor de flora en fauna. Deze gevolgen worden door de gemeente (en ook NM en NBN) onvoldoende onderkend: “De voorgenomen activiteiten zijn vrijstellings- danwel ontheffingsplichtig”. In het hiernavolgende zullen wij uiteenzetten waarom wij deze mening zijn toegedaan.

Allereerst is de Stichting van mening dat de aanleg van de natuurbegraafplaats grote consequenties en impact heeft op de leefomgeving van de flora en fauna van dit leefgebied, omdat deze door de aanleg van de natuurbegraafplaats verloren gaat. Er zal sprake zijn van grootschalige kap van bomen en daarnaast veranderd de situatie ter plaatse zodanig ten opzichte van de oorspronkelijke - nu in het gebied voortdurend werkzaamheden zullen plaatsvinden rondom de aanleg van graven - dat het terrein aldus in toenemende mate zal worden beïnvloed. Door de kap van de bomen biedt het gebied weinig bescherming (schuilmogelijkheden) meer voor grondgebonden zoogdieren en kan het niet meer dienen als rust- en verblijfplaats. Ook zullen meermalen per week begrafenissen plaatsvinden die de rust onvermijdelijk verstoren, gegeven ook het feit dat de bezette graven bezoekers zullen trekken. Er zal ook sprake zijn van een toename van de verkeersintensiteit (m.n. in de zone evenwijdig aan de weg), hetgeen verstorend (geluidsoverlast en versnippering) zal werken. Het realiseren van de ontsluiting van de Middelweg kan een versnipperend effect hebben op de vleermuizen en grondgebonden zoogdieren. Vliegroutes van vleermuizen kunnen doorsneden worden en foerageergebied verdwijnt.

Ter bescherming van in het wild levende dieren en planten geldt een verboden- en ontheffingsstelsel o.g.v. onder meer de Ffw. Onderdeel van dit stelsel is de aanwijzing van beschermde plant- en

diersoorten o.g.v. de art. 3 t/m 7 van de Ffw, mede ter uitvoering van de Habitatrichtlijnen Vogelrichtlijn. O.g.v. art. 75 van de Ffw kan vrijstelling of ontheffing worden verleend van de bij of krachtens de art. 8 t/m 18 van de Ffw gestelde verboden. Op grond van artikel 2, lid 1 van het Besluit vrijstelling beschermde dier- en plantsoorten, in verbinding met Bijlage 1 behorende bij dit vrijstellingsbesluit, zijn o.a. de das, boommarter, hazelworm een beschermde diersoorten als bedoeld in art. 75, lid 5 van de Ffw. Vleermuizen zijn een beschermde diersoort o.g.v. art. 4 van de Ffw en Bijlage IV van de Habitatrichtlijn nr. 92/43/EEG. De zwarte specht en de klapekster zijn beschermde diersoorten o.g.v. art.4 van de Ffw en Bijlage I van de Vogelrichtlijn nr. 79/409/EEG d.d. 30-11-2009.

In het Vrijstellingsbesluit worden nadere regels gegeven over de ontheffingsverlening. Ook stelt het bepaalde activiteiten onder voorwaarden (deels) vrij van de verboden gesteld in de Ffw. Dit is onder meer het geval als er wordt gewerkt volgens de Gedragscode zorgvuldig bosbeheer (verder: de Gedragscode), die bij besluit van de minister van LNV van 2 maart 2005 is goedgekeurd.

Voor de onderhavige zaak is verder van belang dat op grond van artikel 1 van de Boswet als “dunning” wordt aangemerkt velling, welke uitsluitend als een verzorgingsmaatregel ter bevordering van de groei van de overblijvende houtopstand moet worden beschouwd.

De Stichting stelt zich op het standpunt dat de natuurbegraafplaats een zo grote impact op o.a de leefomgeving van de beschermde das en de op de Rode Lijst genoemde boommarter, hazelworm, zwarte specht, draaihals, klapekster, groene specht en vleermuizen zal hebben, dat de Ffw aan de uitvoerbaarheid van het plan in de weg staat en van vrijstelling of ontheffing op grond van de Ffw op voorhand geen sprake kan zijn.

In het geval door de gemeente nog wordt betoogd dat conform de Gedragscode wordt gewerkt en geen ontheffing nodig is en derhalve geen sprake is van overtreding van de verbodsbepalingen van de artikelen 8 tot en met 12 van de Ffw, merkt de Stichting reeds nu op, dat dit betoog - mede gelet op de tekst van de relevante bepalingen, waaronder met name artikel 16b, derde lid, van het Vrijstellingsbesluit (en ook blijkens de aanhef van de Gedragscode) - in elk geval al onjuist is voor wat betreft het verbod gesteld in artikel 10 van de Ffw, te weten het opzettelijk verontrusten van de soorten genoemd in Bijlage 1 van het Vrijstellingsbesluit en de Rode Lijst, waaronder dus de das, de boommarter, de hazelworm en andere hierboven genoemde soorten. De verwijzing naar de Gedragscode gaat ook niet op voor zover de werkzaamheden in het bos niet kunnen worden beschouwd als een verzorgingsmaatregel ter bevordering van de groei van de overblijvende houtopstand, dit op grond van artikel 16b, eerste lid, onder b, van het Vrijstellingsbesluit, in verbinding met artikel 1 van de Boswet.

Ten tweede is de Stichting van mening dat het verkennend onderzoek dat door Bureau Waardenburg is gedaan, meer het karakter heeft van een ecologische quickscan. Blijkens door de Stichting geraadpleegde hierbovengenoemde bronnen komen in het plangebied veel meer dieren en planten voor (zie hiervoor de door de Stichting opgesomde flora en fauna als genoemd in de 2^e alinea in § 3.2.4) dan de door het bureau genoemde soorten. Het komt de Stichting voor dat het verkennend onderzoek, zoals de naam ook suggereert, een weinig diepgravende inventarisatie van de ter plaatse voorkomende flora- en fauna betreft. Ingevolge de Ffw is de initiatiefnemer bij ruimtelijke ingrepen verplicht op de hoogte te zijn van mogelijke beschermde natuurwaarden binnen het projectplan.

Naar het oordeel van de Stichting maakt de keuze van de gemeente te volstaan met dergelijk weinig diepgravend onderzoek, de aan het plan ten grondslag liggende besluitvorming onzorgvuldig. De Stichting is van mening dat onvoldoende deugdelijk onderzoek naar de voorkomende diersoorten (m.n.

voor wat betreft de vleermuizen (er is zelfs geen specifiek onderzoek uitgevoerd naar vleermuizen in de op het landgoed aanwezige gebouwen !) en de das) voorhanden is om redelijkerwijs te kunnen inzien dat de Ffw niet aan de uitvoerbaarheid van het plan in de weg staat. Overigens is het voor soorten die beschermd zijn via de Habitatrichtlijn (deze soorten staan in bijlage IV van de Habitatrichtlijn) niet mogelijk om ontheffing te verlenen voor ruimtelijke ingrepen (recente jurisprudentie), tenzij tevens sprake is van dwingende redenen van groot openbaar belang.

Het geheel overziende is de Stichting van oordeel dat de ruimtelijke onderbouwning niet deugdelijk gemotiveerd is voor zover deze er vanuit gaat dat er geen sprake is van een ruimtelijk relevante ingreep. De ruimtelijke onderbouwning is ook ondeugdelijk gemotiveerd voor zover deze er vanuit gaat dat het werken volgens de Gedragscode leidt tot vrijstelling van artikel 10 van de Ffw en voor zover de dunningswerkzaamheden ten behoeve van paden, de receptie en de parkeerplaats kunnen worden aangemerkt als werken volgens de Gedragscode dat leidt tot vrijstelling van de artikelen 8, 9, 11, en 12 van de Ffw.

De Stichting is voorts van mening dat het volstaan met het verkennend onderzoek onzorgvuldig is en dat verweerder enkel op basis van dit verkennend onderzoek niet in redelijkheid tot het oordeel kon komen dat de Flora- en faunawet niet aan de uitvoerbaarheid van het project in de weg zou staan.

Tenslotte is de Stichting van oordeel dat de gemeente een te beperkte taakopvatting hanteert door geen alternatieven te zoeken en ook niet gemotiveerd aangeeft dat er geen alternatieve locaties of andere oplossingen voorhanden zijn om aantasting van het plangebied te voorkomen. Daarbij rijst vervolgens de vraag of er wel een noodzaak bestaat om een natuurbegraafplaats te realiseren. De gemeente zou in plaats van het ingrijpen in een belangrijk natuurgebied, beter bestaande bedrijventerreinen kunnen herinrichten tot natuurbegraafplaats of natuurbegraven laten realiseren op een (hernieuwde) begraafplaats.

3.2.5 Wet op de lijkbezorging, 3.2.6 Besluit op de lijkbezorging, 3.2.7 Inspectierichtlijn Lijkbezorging, 3.2.8 Technische adviezen voor de inrichting va begraafplaatsen en graven.

Conclusie van de gemeente: aan al het gestelde in genoemde wetten, besluiten, richtlijn en adviezen zou zijn voldaan.

Zienswijze:

Zoals reeds in Hoofdstuk 1 aangegeven moet inderdaad volgens de Wet op de Lijkbezorging de afstand tussen kistbodem en de gemiddeld hoogste grondwaterstand minimaal 30 cm bedragen. De grondlaag bovenop de kist dient minimaal 65 cm te zijn. Bij een kisthoogte van 40 cm moet een graf dus minimaal 105 cm diep zijn en dient het grondwater op minimaal 1,35 meter te zitten. Bij dubbele graven moet het graf nog eens 70 cm dieper worden (40 cm kist plus 30 cm grond tussen beide kisten). Dit zijn echter minimumdieptes!

Alterra (kenniseenheid van Wageningen University & Researchcentre) adviseert in haar rapport "Terug naar de natuur" uit 2009 (opgesteld in opdracht van het toenmalige Ministerie van LNV en de enige kenbron voor de gewenste inrichting, omvang en impact van een natuurbegraafplaats op de lokale natuurwaarden waarmee deze beoogd worden te stroken): 'In terreinen waar vossen, wilde zwijnen en loslopende honden kunnen voorkomen, is het – om grafverstoring te voorkomen – raadzaam dieper te begraven.' Alterra adviseert voorts er voor te zorgen dat het stoffelijk overschot dieper dan een meter

komt te liggen. Aangezien veldgegevens hierover ontbreken, geldt Alterra's credo: hoe dieper hoe beter.' Alterra adviseert om loslopende honden sowieso niet (meer) toe te staan. Weliswaar betreft het hier geen officiële beleidsregels, maar het is de enige (overgelegde) kenbron voor de gewenste inrichting, omvang en impact van een natuurbegraafplaats op de lokale natuurwaarden waarmee deze wordt beoogd te stroken.

Zoogdierdeskundigen adviseren voor gebieden waar de das voorkomt (zoals in Huis ter Heide) te zorgen voor een minimale hoeveelheid grond boven de kist of lijkwade van 1.20 meter, wat neerkomt op een grafdiepte van minimaal 1.60 meter. Zij adviseren om bovendien een degelijke kist te gebruiken met daarboven extra stevige planken die aan alle zijden van de kist 50 cm uitsteken.

De Stichting is overigens van mening dat geen sprake is van een natuurbegraafplaats. Voor deze begraafplaats wijkt de voorziene grafdichtheid sterk af van de dichtheden genoemd in het Alterra rapport en ook de resulterende verstoring is daarmee veel groter dan waar het Alterra rapport vanuit gaat. Op pagina 29 van het Alterra Rapport wordt voorts opgemerkt dat op traditionele begraafplaatsen doorgaans verschillende voorzieningen aanwezig zijn, maar dat deze niet passen bij een natuurbegraafplaats. Bijeenkomsten voor de overledene zouden buiten het bos- of natuurgebied gehouden moeten worden. Alleen in een "zeer beperkte parkeergelegenheid" zou kunnen worden voorzien. In het plan wordt echter uitgegaan van open ruimtes in het bos, te gebruiken voor herdenkingsbijeenkomsten. Ook is een parkeerplaats (de parkeerplaats is geschikt voor 60 auto's en 16 fietsen en wordt vergroot tot 1.500 m²) voor de begraafplaats en een toegangsweg (Middelweg) voorzien. Er wordt een kronkelige wandelpadenstructuur aangelegd t.b.v. de bereikbaarheid van de graven en een bestaande schuur wordt vergroot (van 180 m² naar 500 m²).

De slotsom van de Stichting is dat ter plaatse voorzieningen worden getroffen die niet passen bij een natuurbegraafplaats. Weliswaar betreft het Alterra Rapport een verkenning en geeft het geen harde criteria, maar het plan wijkt zozeer van de in het Alterra rapport gegeven richtlijnen af (getuige jurisprudentie hierover (Rechtbank Roermond AW 10/458)) dat de gemeente zich naar het oordeel van de Stichting niet in redelijkheid op het standpunt kan stellen dat er sprake is van een natuurbegraafplaats. In zoverre is het plan naar de mening van de Stichting niet voorzien van een goede ruimtelijke onderbouwing.

3.2.10 Boswet

Conclusie van de gemeente: Uitgangspunt van NBN is om tevens melding te doen van boskap en te voldoen aan de Boswet. De nieuwe natuur (6 ha in de vorm van bos) zou de NNN versterken en compenseert het bos dat verdwijnt bij het maken van open plekken binnen het plangebied.

Zienswijze:

De Stichting is van mening dat er sprake is van een grote ruimtelijke ingreep. De activiteiten die zullen gaan plaatsvinden ter zake van het bestaande bos zijn niet gericht op bevordering van de groei van het bos en vallen niet onder zorgvuldig bosbeheer. Sterker nog, het gebruik als natuurbegraafplaats blijft niet ondergeschikt aan de huidige hoofdbestemming bos en natuur en de activiteiten die op het plangebied plaats zullen vinden, gaan leiden tot de aantasting of beperking van de aanwezige natuurwaarden. Het bosperceel van het landgoed maakt deel uit van het foerageer- en leefgebied van de das en andere in onze zienswijzen m.b.t. § 3.2.4. genoemde dieren. De aanleg van de natuurbegraafplaats heeft consequenties voor dit leefgebied. Het landgoed maakt ook deel uit van het

leefgebied van zowel de beschermde “zwarte specht/ de grote bonte-, /de groene specht” [bron: JacoPlaza.nl], een extra beschermde Vogelrichtlijnsoort, en vleermuizen, waarvan de broedbomen niet gekapt mogen worden. Daarenboven is ook nog niet bekend wanneer de 6 ha nieuwe natuur gerealiseerd gaat worden. De ruimtelijke onderbouwing is naar de mening van de Stichting v.w.b. het door de gemeente gestelde over de Boswet derhalve niet deugdelijk gemotiveerd, zeker voor zover deze er vanuit gaat dat er geen sprake is van een ruimtelijk relevante ingreep.

Door het bureau is overigens geconstateerd dat het landgoed deel uitmaakt van het leefgebied van zowel de beschermde “zwarte specht/ de grote bonte-, /de groene specht”, een extra beschermde Vogelrichtlijnsoort, en waarschijnlijk vleermuizen, waarvan de broedbomen niet gekapt mogen worden. In het onderzoek wordt voorts eveneens uitdrukkelijk het standpunt ingenomen dat er een verstoring van de leefomgeving van de das, hazelworm/boommarters, steenmarters, eekhoorn plaats zal vinden waarvoor een ontheffing vereist is. Verder gaf het onderzoek aanleiding tot een nader onderzoek naar de vleermuizen. Dat laatste lijkt een must te zijn, gelet op het volgende citaat afkomstig van de website van NM:

“29 aug 2015, 21:00 – Wandelen Huis ter Heide, Noord-Brabant Europese nacht van de vleermuis - Huis ter Heide Ga met de boswachter en een batdetector op zoek naar de vleermuizen van Huis ter Heide en kom meer te weten over het mysterieuze leven van deze stuntvliegers”. (bron: <https://www.natuurmonumenten.nl/activiteiten/europese-nacht-van-de-vleermuis-huis-ter-heide/2015-08-29t2100>.)

Tenslotte betoogt de Stichting dat indien er sprake is van strijdigheid met de Flora- en faunawet er niet gekapt mag worden voordat er een ontheffing is verleend (zie onze zienswijze bij § 3.2.4) of dat men aantoonbaar werkt volgens de Gedragscode bosbeheer.

3.3 Provinciaal beleid

3.3.1 Structuurvisie Noord-Brabant 2010 – partiele herziening 2014

Conclusie van de gemeente: De realisatie van de natuurbegraafplaats zou bijdragen aan de in de Structuurvisie geformuleerde doelstelling en ambities behorende bij het gebiedspaspoort Meierij. De ontwikkeling zou een evidente vorm van groen ondernemerschap en een menging van functies betreffen waarbij de ecologische en de recreatieve waarden van het gebied versterkt worden. Bij de inrichting van de begraafplaats zou aangesloten worden bij de oorspronkelijke ecologische, landschappelijke en cultuurhistorische waarden van het gebied welke kenmerkend zijn voor de Meierij.

Het plangebied dat gelegen is in het kerngebied groenblauw zou het behouden en verder ontwikkelen van het natuur- en watersysteem als prioriteiten hebben. Met de ontwikkeling van de begraafplaats zou hierbij worden aangesloten.

Zienswijze:

De Stichting is van mening dat de ontwikkeling van de natuurbegraafplaats geenszins een vorm van groen ondernemerschap en een menging van functies betreft en ook niet de ecologische en recreatieve waarden van het gebied versterkt. Ook blijkt nergens uit dat in het plangebied het behouden en verder ontwikkelen van het natuur- en watersysteem de prioriteit hebben. Aangezien wij niet steeds in

herhalingen willen vervallen, verwijzen wij v.w.b. de onderbouwing van deze zienswijze naar het door ons hierover reeds gestelde in § 3.5.1.

3.3.2 Verordening ruimte en 3.3.3 Verantwoordingregels Verordening ruimte

Conclusie van de gemeente 3.3.2:

Het plangebied is aangeduid als complex van cultuurhistorisch belang, specifieke bouwactiviteiten zijn hier toegestaan. Toets kan achterwege worden gelaten omdat geen gebruik wordt gemaakt van de regels die mogelijkheden bieden voor specifieke bouwactiviteiten en gebruiksmogelijkheden.

Zienswijze:

Voor zover de Stichting uit het Inrichts- en Beheerplan Huis ter Heide heeft kunnen opmaken heeft het jachthuis thans de bestemming wonen. Om de functie van natuurbegraafplaats te kunnen vervullen is men voornemens het jachthuis en de nabij gelegen schuur een nieuwe functie als respectievelijk informatie- en ceremonieruimte te geven. De vraag die rijst is of de gemeente terzake van de verbouw van het jachthuis en het vergroten van de schuur niet gehouden is de toets, als bedoeld in haar conclusie onder 3.3.2, uit te voeren.

Conclusie 3.3.3:

de natuurbegraafplaats wordt gerealiseerd volgens de principes van “zorgvuldig ruimtegebruik” en draagt zorg voor behoud en versterking van de ruimtelijke kwaliteit overeenkomstig de vereisten uit art. 3.1 Verordening ruimte. Tevens zou invulling worden gegeven aan kwaliteitsverbetering van het landschap dat onderwerp is van art. 3.2 Verordening ruimte

Zienswijze:

De Stichting is het met deze conclusie niet eens. Ook hier verwijzen wij v.w.b. de onderbouwing van deze zienswijze weer gemakshalve naar het door ons hierover reeds gestelde in § 3.5.1.

Vervolg 3.3.3 Natuur en landschap

Conclusie van de gemeente (m.b.t. Natuur en landschap): de aanleg en het gebruik van de natuurbegraafplaats zouden de wezenlijke waarden en kenmerken van de NNN niet aantasten, maar versterken deze door de voorgenomen inrichtings- en beheermaatregelen. De bescherming van de NNN zou binnen dit bestemmingsplan zijn doorvertaling krijgen in de regels van de betreffende bestemmingen. Daarmee zou zijn voldaan aan de vereisten zoals opgenomen in de regels van **art. 5.1 van de Verordening ruimte**. De 6 ha nieuwe natuur zou ook een substantiele bijdrage leveren aan het nationaal netwerk van de natuur.

Zienswijze:

De Stichting is het met de conclusie van de gemeente over de NNN en de Verordening ruimte niet eens. Voor een onderbouwing van onze zienswijze verwijzen wij naar het hierover gestelde in § 3.2.3 en 3.2.4.

V.w.b. de 6 ha “nieuwe natuur” merken wij op dat, zo staat in het plan vermeld, nog niet eens bekend of duidelijk is wanneer die ha gerealiseerd gaan worden. Een en ander zou op z'n minst nu al kenbaar moeten zijn gemaakt in de inrichtings- en beheermaatregelen.

3.3.4 Provinciaal Waterplan Noord Brabant 2010-2015

Conclusie van de gemeente: binnen het plangebied worden geen maatregelen getroffen die van negatieve invloed zijn op de waterhuishouding in het plangebied. De vergroting van de schuur, welke de functie van ceremonieruimte krijgt, betreft een hydrologisch neutrale ontwikkeling. De vergroting zou hierdoor geen negatieve invloed op de waterhuishouding in het plangebied hebben (zie ook onder 4.3).

Zienswijze:

De Stichting is van mening dat duizenden gaten voor graven de dunne leemlaag die in het plangebied is aangetroffen doorboort en daarmee de waterhuishouding negatief beïnvloed. Daar waar de leemlaag wordt aangetroffen zoals bij de centraal gelegen peilbuis 1 (bron: geohydrologisch onderzoek locatie Landgoed Huis ter Heide blz. 15 (18)) kunnen geen graven worden gegraven omdat hierdoor de huidige bodemstructuur blijvend zou worden beschadigd. Grondig vooronderzoek over het gehele plangebied is daarvoor noodzakelijk, temeer daar de aanwezigheid van een slecht doorlatende leemlaag met daarboven graven ook voor ongewenste situaties kan leiden waarbij de stoffelijke overschotten in grondwater terecht kunnen komen.

Van essentieel belang is voorts het aantal graven per hectare. Alterra geeft aan dat voor deze grondsoort (matig fijn zand) substantieel minder dan 80 graven per hectare nodig is om geen belangrijke invloed te hebben op o.a. de waterkwaliteit in het plangebied en ook daarbuiten. Indien van dit aantal graven wordt afgeweken is te allen tijde aanvullend onderzoek over wat het effect hiervan is op de waterhuishouding noodzakelijk.

De kleine gemeenschap De Moer ligt in het afwateringsgebied op ongeveer 700 meter afstand van het plangebied. De bestemming 'natuurbegraven' vaststellen zonder wetenschap van het aantal graven in het plangebied per hectare is naar de zienswijze van de Stichting onwenselijk vanuit het oogpunt van een zorgvuldige waterhuishouding.

3.4 Natuurbeheerplan

Conclusie van de gemeente: de ambitie voor het plangebied is gericht op de ontwikkeling van het natuurbeheertype zand- en kalklandschap. Met de ontwikkeling van de natuurbegraafplaats zouden NM en NBN een bijdrage leveren om deze natuur te ontwikkelen.

Zienswijze:

Naar de zienswijze van de Stichting levert NBN met het realiseren van de natuurbegraafplaats op geen enkele wijze een positieve bijdrage aan het ontwikkelen van het natuurbeheertype zand- en kalklandschap.

In het plan schrijft men (par. 3.4 blz. 23) "De omvorming van bos naar heide en droog schraalland past bij de ambitie van NM en de ambitie van de provincie zoals vastgelegd in het natuurbeheerplan, om te komen tot een grootschalig natuurgebied waar vooral waterdynamiek en successie in combinatie met integrale begrazing het landschap vormen."

De plannen voorzien in de eindfase na 40 jaar een geheel volgegroeid bos. Van het natuurbeheertype zand- en kalklandschap met integrale begrazing is dan in het geheel geen sprake meer. De Stichting is dan ook van mening dat niet de natuur in dit plan voorop staat en wordt gediend, maar de begraafplaats in dit plan centraal staat, uitgangspunt en eindpunt is. Derhalve wordt het plangebied uiteindelijk niet ingevuld zoals dat de provincie voor ogen staat.

3.5 Gemeentelijk beleid 3.5.1 Structuurvisie Loon op Zand 030

Conclusie van de gemeente: de ontwikkeling van de natuurbegraafplaats zou bijdragen aan het behouden en versterken van de eigen identiteit van Loon op Zand als groene en recreatieve gemeente. Ook zou het bijdragen het behouden en versterken van het contrast met de nabij gelegen stedelijke gebieden (als voortuin). Voorts zou een bijdrage worden geleverd aan het versterken van de recreatieve identiteit van de gemeente. De natuurbegraafplaats zal extra bezoekers aan de gemeente genereren. Het karakter van het deelgebied “bosrijke natuurgebieden” waarin het plangebied in de structuurvisie is gelegen, zal behouden blijven.

Zienswijze:

Huis ter Heide is een belangrijk recreatiegebied, waar omwonenden, bezoekers uit de regio en daarbuiten graag fietsen, wandelen, hardlopen, paardrijden en spelen. Zulks wordt ook door NM zelf op haar website gepromoot. Hoe verhouden deze recreatieve activiteiten zich tot begrafenisplechtigheden als die in de toekomst gaan plaatsvinden op het terrein van het natuurgebied? Hoe is het voor wandelaars om regelmatig verzeild te raken in een begrafenistoet en hun bekende gebied langzaam aan te zien veranderen in een begraafplaats? Is het nog wel prettig recreëren op een begraafplaats en hoe zullen rouwenden het ervaren als zij tussen wandelaars, spelende kinderen en loslopende honden terecht komen? Kan een bezoeker nog wel argeloos genieten van zijn bekende stukje natuur of is straks sprake van een dodenakker?

Ook de loslopende koeien kunnen voor onrust rond de begrafenis zorgen. Krijgen recreanten dan te maken met allerlei beperkingen en komt er een extra hek om de koeien te weren?

De vraag die tenslotte rijst is of er, zoals de wet voorschrijft, dagelijks toezicht op de begraafplaats is en of er wordt gecontroleerd op omgevallen bomen.

3.5.4 Bestemmingsplan Buitengebied 1997

Conclusie van de gemeente: om de ontwikkeling van de natuurbegraafplaats mogelijk te maken is een partiele herziening van het bestemmingsplan noodzakelijk.

Zienswijze:

Deze constatering is weliswaar juist, maar de Stichting wil hierbij nogmaals opmerken dat, mede gelet op het sociaal-maatschappelijk belang van het natuurgebied en het niet voldoen aan wetgeving en algemene beginselen van behoorlijk bestuur, een bestemming als natuurbegraafplaats uitgesloten moet worden geacht.

3.6 Waterschapsbeleid

3.6.1. Waterbeheerplan 2010-2015; water beweegt/ 3.6.2 Keur Waterschap Brabantse Delta

Conclusie van de gemeente: de voorgenomen ontwikkeling t.b.v. de inrichting en het beheer van de natuurbegraafplaats hebben geen betrekking op watergangen, keringen of onttrekking van grondwater. Een melding of vergunning vanuit de Keur zou niet nodig zijn. De ontwikkelingen die plaatsvinden zouden geen nadelige effecten hebben op het watersysteem (zie ook onder § 4.3).

Zienswijze:

De Moer ligt op circa 700 m afstand van het plangebied. In het plangebied worden in tien jaar naar verwachting 8.000 mensen begraven. Is er onderzoek gedaan naar hoe grondwaterstromen lopen en of het oppervlaktewater van het dorp besmet kan worden met lijksappen? Dit laatste vooral omdat in het plangebied wellicht meer dan circa 40 graven per ha (hoeveel mensen worden er nu eigenlijk begraven?) gepland staan (Alterra geeft dit aantal als maximum aan). Wat is het risico voor de Moer indien het er alle schijn van heeft dat lijksappen het dorp kunnen bereiken? Is door de gemeente adequaat onderzoek naar deze mogelijke risico's gedaan?

Slotconclusie van de Stichting

Het ontwerp is naar de mening van de Stichting uiterst vaag en onvolledig. Bovendien zijn de verschillende onderzoeken (zoals hierboven genoemd) niet zorgvuldig getoetst binnen het provinciehuis in Den Bosch. Het cultuurhistorisch onderzoek heeft, zo blijkt uit navraag, de afdeling Cultuurhistorie binnen het provinciehuis nooit bereikt en is derhalve niet getoetst. De Stichting stelt zich dan ook op het standpunt dat de procedure hier onzorgvuldig is toegepast.

4. Planologische aspecten

4.2 Flora en fauna

4.2.1 Beschermde soorten en 4.2.2 beschermde gebieden

Conclusie van de gemeente:

T.a.v. de bescherming van soorten wordt gesteld dat voor de in het plangebied voorkomende beschermde soorten vrijwel geen negatieve effecten te verwachten zijn van de inrichting van de natuurbegraafplaats. Alleen voor de vleermuizen dient, voorafgaande aan het verbouwen van de schuur tot ceremonieruimte en de te verplaatsen schuur, een aanvullend onderzoek te worden uitgevoerd. Indien er aanwezige verblijfplaatsen van vleermuizen zijn, dan worden alternatieve verblijfplaatsen aangeboden. In het kader van de zorgplicht wordt een ecologisch werkprotocol opgesteld t.b.v. de inrichting van de natuurbegraafplaats. Ook wordt een ecologisch werkprotocol opgesteld t.b.v. het beheer in de exploitatiefase.

T.a.v. de bescherming van gebieden wordt gesteld dat de inrichting en het gebruik van de natuurbegraafplaats geen negatieve effecten op de NNN zullen hebben.

Zienswijze:

De Stichting is van mening dat de realisatie van de natuurplaats wel degelijk negatieve effecten heeft voor de in het plangebied voorkomende soorten. Voor wat betreft haar zienswijze m.b.t. deze conclusie van de gemeente verwijst de Stichting naar het gestelde in haar zienswijze over de Flora- en faunawet (§ 3.2.4), alwaar uitvoerig wordt ingegaan op de negatieve effecten van de inrichting van de natuurbegraafplaats op de beschermde soorten.

4.3 Water

4.3.1 (water)systemen

Conclusie van de gemeente: de waterhuishoudkundige situatie van de planlocatie geeft geen belemmeringen voor de voorgenomen ontwikkeling. T.b.v. hydrologisch neutraal bouwen worden maatregelen getroffen om het water op een adequate wijze te verwerken.

O.b.v. de gemeten variatie in grondwaterpeilen, de variatie in de maaiveldhoogte en de overwegend zandige bodemopbouw is het overgrote deel van het plangebied zonder aanvullende maatregelen geschikt voor natuurbegraven. De bodemopbouw bestaat ter plaatse van de 5 boringen overwegend uit zand.

De gronden binnen het plangebied waarbij de GHG dieper is dan 1,45 m-mv worden gebruikt t.b.v. de functie natuurbegraven. Hiermee zou voldaan zijn aan het Besluit op de Lijkbezorging.

Zienswijze:

Zie hiervoor onze ter zake opgenomen zienswijze over dit onderwerp in hoofdstuk 3 Beleidskader.

4.4. Milieu

4.4.1 Bodem

Conclusie van de gemeente: o.b.v. de bodemonderzoeken wordt geconcludeerd dat er geen bezwaren zijn voor het toekomstige gebruik van de locatie.

Zienswijze:

Zie hiervoor onze ter zake opgenomen zienswijze over dit onderwerp in hoofdstuk 3 Beleidskader, met name het gestelde in par. 3.3.4.

4.4.7 Milieueffecten begraafplaatsen

Conclusie van de gemeente: uit genoemde onderzoeken (uitgevoerd door RIVM naar de samenstelling v.h. grondwater, oppervlaktewater en drainagewater bij 5 begraafplaatsen in samenwerking met de toenmalige Inspectie Milieuhygiëne Z-H en het Zuiveringschap Hollandse Eilanden en Waarden (1986) en afstudeeronderzoek AGEL adviseurs, uitgevoerd naar de milieueffecten in Noord-Brabant) zou naar voren komen dat de milieueffecten van begraafplaatsen naar alle waarschijnlijkheid gering zijn. De milieueffecten van begraafplaatsen zijn daarnaast geringer dan van reguliere begraafplaatsen. In de bijlage "Technische adviezen voor de inrichting van begraafplaatsen en graven bij de Inspectierichtlijn Lijkbezorging, wordt dit onderkend. Door inrichting van de natuurbegraafplaats conform het Besluit op de lijkbezorging en de Inspectierichtlijn Lijkbezorging worden evt. milieueffecten van de natuurbegraafplaats voorkomen.

Zienswijze:

De Stichting is van mening dat het plan belangrijke nadelige milieugevolgen heeft. Voor deze zienswijze wordt door de Stichting verwezen naar het door haar over de milieueffecten gestelde in Hoofdstuk 3 (Beleidskader). In het gebied zijn natuur-, landschappelijke en cultuurhistorische waarden aanwezig en het gebied maakt deel uit van het Natuur Netwerk Nederland (NNN, voorheen de Ecologische Hoofdstructuur en behoort tot een grondwaterbeschermingsgebied.

4.5 Cultuurhistorie

Conclusie van de gemeente: de ontwikkelingen die middels voorliggend bestemmingsplan mogelijk worden gemaakt houden rekening met de aanwezige cultuurhistorische waarden. De natuurbegraafplaats geeft een deel van Landgoed Huis ter Heide een nieuwe economische functie waardoor de instandhouding van het landgoed geborgd is.

Zienswijze:

In de toelichting van het bestemmingsplan dient een beschrijving te worden opgenomen hoe met de in het gebied aanwezige cultuurhistorische waarden en in de grond aanwezige of te verwachten monumenten rekening is gehouden. De gemeente is verplicht om breder te kijken dan alleen het facet archeologie. Ook de facetten historische bouwkunde en historische geografie dienen te worden meegenomen in de belangenafweging, waarbij het gaat om zowel beschermde als niet formeel

beschermde objecten en structuren. De vraag die rijst is of de gemeente in het kader van behoud van waardevolle cultuurhistorische elementen en archeologische vindplaatsen, haar ontwerp heeft getoetst aan de provinciale Cultuurhistorische Waardenkaart.

4.7 Archeologie

Conclusie van de gemeente: o.g.v. de resultaten van het bureauonderzoek acht Archeodienst BV een archeologisch vervolgonderzoek niet noodzakelijk. De gemeente heeft de resultaten van het onderzoek laten beoordelen door de afd. SO/BAM van de gemeente Den Bosch. Op basis hiervan kan de gemeente instemmen met de conclusies en het advies van het onderzoek. De opmerkingen van SO/BAM zijn verwerkt in de definitieve versie van het bureauonderzoek Archeodienst.

Zienswijze:

De Stichting acht deze conclusie wel erg kort door de bocht en wordt daarin ondersteund door NM zelf. Op haar website schrijft NM: “Bij archeologisch onderzoek in dit natuurgebied zijn bijna uitsluitend nederzittingsartefacten gevonden. Kortom genoeg cultuurhistorische feiten om een mooie wandeling te hebben.”

Archeologisch onderzoek zal vereist zijn als er bodemverstorende activiteiten plaatsvinden die groter zijn dan twee vierkante meter en meer dan 50 centimeter diep zijn (bron: ABRvS 1 september 2010, LJN: BN5725). Derhalve zijn voorschriften en beperkingen ten aanzien van de archeologische bescherming van het plangebied noodzakelijk. De Stichting is van mening dat er op dit punt sprake is van onzorgvuldig onderzoek.

4.8 Verkeerskundige aspecten

4.8.2 Parkeren (in het ontwerp bestemmingsplan per abuis 4.7.2 genummerd!)

Conclusie/bewering: binnen het huidige plan worden 60 parkeerplaatsen voor auto's en 16 parkeerplaatsen voor fietsen gerealiseerd, welke gelegen zijn tussen de inrit en de informatieruimte. De parkeerplaats biedt daarmee ruim voldoende capaciteit voor de parkeerbehoefte van de natuurbegraafplaats. Daarnaast biedt de oprijlaan voldoende ruimte om bij uitzonderlijke situaties auto's te kunnen parkeren. Parkeren langs de openbare weg zal hierdoor worden voorkomen.

Zienswijze:

Dat valt nog te bezien. Er is geen rekening gehouden met meerdere begravenissen per dag waarin gemakkelijk verkeersproblemen kunnen plaatsvinden en die weer tot meer verstoring van de flora en fauna kunnen leiden. De Stichting is van mening dat er op dit punt sprake is van onzorgvuldig onderzoek.

5. Juridische aspecten

Ten aanzien van de juridische aspecten merkt de Stichting op dat zij er van uitgaat dat haar zienswijzen zoals verwoord in de hoofdstukken 2 tot en met 4 en hoofdstuk 6 daarin meegewogen.

6. Haalbaarheid

6.1 Financieel economische uitvoerbaarheid

Economische uitvoerbaarheid.

Bij een bestemmingsplan met een bestemming voor commerciële uitbating van de natuur voor begraafdoeleinden mag een onderbouwing van de economische uitvoerbaarheid niet ontbreken. Dat geldt temeer nu de eigendom van de grond en de exploitatie van de begraafplaats niet in één hand zijn. Er dient duidelijkheid te bestaan omtrent de juridisch constructie van de samenwerking van de grondeigenaar met de exploitant. Indien dit geschiedt in de vorm van een erfpacht kan de blooteigenaar bij een faillissement van de erfpachter zijn handen van het project aftrekken en kunnen de lasten op de gemeente worden afgewenteld. Een faillissement van de exploitant is niet denkbeeldig omdat deze exploitant elders, zelfs op niet te grote afstand van het plangebied, namelijk in Schaijk, al een natuurbegraafplaats in oprichting heeft waar ruimte werd gecreëerd voor duizenden graven. In heel Nederland is het aantal natuurbegravenissen beperkt tot circa 200 per jaar. Er zijn intussen meer dan 65 initiatieven om tot een natuurbegraafplaats te komen. Zie daarvoor www.natuurbegraafplaats-waaromniet.nl onder de paragraaf Locaties. Dit moet voor veel initiatieven fout aflopen.

Een onderbouwing behoort te beginnen met een Distributieplanologisch Onderzoek waarbij zeer kritisch dient te worden stil gestaan bij de vraag of er wel behoefte is aan een natuurbegraafplaats in Loon op Zand. Dat klemt temeer omdat er al verscheidene natuurbegraafplaatsen in de provincie Noord Brabant in exploitatie zijn. Bij deze begraafplaatsen is het aanbod van stoffelijke overschotten nog zeer gering. Ook dat belooft niet veel goeds voor het onderhavige initiatief. Een bureau dat zich doorgaans bezig houdt met Distributieplanologisch onderzoek op het gebied van uitvaarten is namens de Stichting Natuurbegraafplaats-waaromniet.nl benaderd om een offerte te maken voor een dergelijk onderzoek elders in het land. Dit bureau heeft voor deze opdracht bedankt omdat men natuurbegraven ziet als een hype van voorbijgaande aard met weliswaar 'early adopters' maar zonder levensvatbaarheid.

Alterra acht 80 graven per ha het maximum en in kwetsbare gebieden 'substantieel minder dan 80' (zeg ergens tussen 40 en 50 per ha). In het bestemmingsplan wordt nergens gesproken over aantallen. Het onderhavige project gaat – bij navraag – uit van 425 per ha. Een onderbouwing van dit hoge aantal en de grote afwijking van het advies van Alterra is ook nodig om de economische uitvoerbaarheid te beoordelen.

Ernstige vraagtekens bij het onderhavige project zijn temeer op zijn plaats omdat wordt uitgegaan van niet realistische aantallen graven voor het project én per ha.

Bij de beoordeling dient eveneens een inschatting gemaakt te worden van de maatschappelijke tegenkanting die tegen dit gebruik van de natuur gaat ontstaan. Veel burgers gaan zich realiseren dat natuurbegraven een grafstemming in het bos brengt. Steeds meer mensen krijgen daar bezwaar tegen.

Ook hierdoor komt de economische uitvoerbaarheid onder druk te staan.

En andere reden voor de gemeente om de uitvoerbaarheid te beoordelen is dat het hier de eerste natuurbegraafplaats van NM betreft. Deze vereniging heeft geen enkele ervaring op het gebied van ondernemen en zeker niet van de exploitatie van een begraafplaats (in samenwerking met een commerciële partner).

Van het initiatief zijn ook negatieve gevolgen te vrezen voor reguliere begraafplaatsen in de verre omtrek en dus niet alleen in de gemeente Loon op Zand. De lokale en kerkelijke overheden komen al vaak te kort op de exploitatie van reguliere begraafplaatsen. Dat kan door de ingebruikneming van de natuurbegraafplaats alleen maar meer worden. Daarbij is de kans niet denkbeeldig dat dit kan leiden tot het niet meer kunnen exploiteren van bestaande begraafplaatsen en het vervallen van deze voorzieningen voor de plaatselijke bevolking. Ook dat dient door het gevraagde onderzoek in kaart te worden gebracht.

Voor jurisprudentie over dit onderwerp verwijzen wij korthedshalve naar het volgende arrest ABvRS 14 december 2005 LJN: AU7993, rechtsoverweging 2.1.9.

6.2 Maatschappelijke haalbaarheid

NM is een gerespecteerde organisatie in Nederland. Velen zijn donateur en staan positief tegenover de doelstellingen. NM is met 190 miljoen eigen vermogen ook een financieel draagkrachtige partij. Tot nu toe dachten we dat natuurgebieden bij de vereniging Natuurmonumenten in goede handen zouden zijn. Van natuurgebieden en zogenaamde 'nieuwe natuur' met mooie marketingtermen begraafplaatsen maken past niet in dit plaatje. Een natuurgebied is een natuurgebied en daar hoor je van af te blijven. Dat topfunctionarissen in de vereniging daar anders over denken is schokkend en zal de vereniging de komende jaren gaan schaden.

De landelijke politiek (waaronder CDA, VVD en PVV) heeft NM opgeroepen minder afhankelijk te worden van overheids gelden. De voorgenomen commerciële begraafactiviteiten zullen de druk op de overheid om te investeren in de natuur verder doen afnemen. NM schiet daarmee in haar eigen voet. NM zou ook de tering naar de nering kunnen zetten en het bevriezen van overheidssteun kunnen zien als een noodzakelijke en tijdelijke actie. Bij economische groei komt ook weer een herwaardering voor steun aan de schaarse natuur in Nederland. NM heeft deze steun van overheid en publiek nodig!

Grote fondsen zoals de Nationale Postcode Loterij steunen geen organisaties die commerciële activiteiten ondernemen. Het Goois Natuurreservaat heeft daarom haar samenwerking met een waterleidingmaatschappij opnieuw ter discussie gesteld (bron: rapport Winsemius op www.gnr.nl). Ook in dit geval is het goed denkbaar dat de Postcode loterij haar bijdrage aan NM (in 2014 14,5 miljoen) zal heroverwegen (jaarverslag NM 2014).

De wijziging van de bestemming is zo ingrijpend en heeft consequenties voor zo'n groot gebied dat niet met de gebruikelijke inspraakronde kan worden volstaan.

Er is een noodzaak om actief een maatschappelijk debat te stimuleren.

De beoogde opzet van de begraafplaats met disproportionele bouw en aanleg van parkeervoorzieningen in een natuurgebied is dermate groot dat de consequenties actief onder de aandacht moeten worden gebracht. Bij realisering van de aantallen graven zal een massale lijk migratie plaatsvinden die tevens leidt tot grondige ontworteling van de bestaande begraafcultuur in de verre omtrek, zeker als ook de andere initiatieven op het gebied van natuurbegraven in de provincie in ogenschouw worden genomen. Dit heeft niet alleen gevolgen voor de eeuwenoude tradities in de gemeenschappen maar ook voor de financiële huishouding van een groot aantal gemeenten.

Conclusie: zowel economische als maatschappelijke motieven ontbreken. De gemeente Loon op Zand loopt zelf risico doordat de exploitant failliet kan gaan omdat het aantal natuurbegraafplaatsen, zeker in

Brabant, de pan uit rijst en elke economische onderbouwing ontbreekt. NM beperkt zich feitelijk tot onderhoud van het natuurterrein terwijl de exploitant, nadat het laatste graf is gedolven, vertrekt. Wie draait daarna op voor het onderhoud van de duizenden ondiepe graven? Daarnaast lopen de gemeenten financiële risico's met hun eigen eeuwenoude en waardevolle begraafplaatsen en de daarbij gebruikelijke tradities.

Bronnen

- Frisart, R. Gravenplan uit vastgoedhoek. Gooi- en Eemlander, 23/12/2013
- Klam, J.M. en P. Schmidt. Maatregelen tegen gevolgen van eutrofiëring en verzuring in bossen. Vakgroep Bosbouw Landbouw universiteit Wageningen. 1993
- Krabben, A. Natuurlijke uitvaart is een illusie. Interview met Lucas Reijnders, Yarden. 2004
- Molenaar, J.G. de. Terug naar de natuur. Alterra-rapport nr. 1789. 2009
- www.natuurbeheer.nu/Wet-_en_regelgeving/Nederland/Flora-_en_Faunawet/
- www.groene-uitvaart.nl
- Vereniging Vrienden van het Gooi www.vriendenvanhetgooi.nl dossier Hoorneboeg
- Ontwerp Waterbeheerplan van het Waterschap Brabantse Delta 2016 – 2021
- Natuurmonumenten, jaarverslag 2014.
- Aanbestedingswet 2012
- Arrest van Roermond 1 juli 2011 zaaknummer AWB 10 / 458
- Bron voor opsomming van dier- en plantensoorten op Huis ter Heide: Plazilla.com en Natuurmonumenten.nl
- Habitatrichtlijn
- Vogelrichtlijn
- Gedragscode zorgvuldig bosbeheer, 23 augustus 2012
- Boswet

Stichting Natuurbegraafplaats-waaromniet.nl

www.natuurbegraafplaats-waaromniet.nl

info@natuurbegraafplaats-waaromniet.nl